

Motto: Znalost cizích jazyků – brána do Evropy a do světa

Schopnost aktivně užívat kromě mateřštiny i další jazyk se stala nezbytnou součástí profesní výbavy téměř každého pracovníka. Pro zaměstnance rezortu Ministerstva obrany České republiky se logicky angličtina stala dorozumívacím jazykem číslo jedna a pracovním jazykem příslušníků armád států sdružených v Severoatlantické alianci. Dalším návazným krokem se ve všech armádách NATO ukázalo prokazování způsobilosti platným osvědčením v souladu s normou Aliance STANAG 6001. Tato norma byla vzata v potaz jako jeden ze zdrojových materiálů při sestavování širšího evropského referenčního rámce pro jazyky navrženého a rozpracovaného Radou Evropy ve Štrasburku. Norma STANAG 6001 užívaná v armádě ČR je svým pojetím a zaměřením užší, specifičtější, a proto také detailnější.

Příspěvek stručně srovnává oba zmíněné systémy, tj. Evropský referenční rámec i normu STANAG 6001 a zdůrazňuje úlohu a závěry zasedání výkonného orgánu NATO pro spolupráci v oblasti jazykové přípravy BILC a roli tzv. deskriptorů této normy pro přípravu ke složení zkoušky.

Praktická schopnost užívat cizí jazyk nebo ještě lépe cizí jazyky je nepochybně jedním z ukazatelů kvalifikace každého pracovníka. Pro příslušníky malých národů byla znalost cizích řečí nezbytná v minulosti a významným faktorem se stala po otevření hranic a vstupu menších států do širších evropských i světových uskupení jakými jsou NATO nebo Evropská unie. Schopnost komunikace v cizím jazyce je však pojem velmi široký a proces učení se jazyku není vlastně nikdy dovršený a ukončený, protože každý uživatel mateřského i cizího jazyka prochází stálým a nikdy neuzavřeným vývojem rozšiřování svých schopností a praktických znalostí. Zaměstnavatelé ovšem požadují, aby kompetence v cizím jazyce byla prokazována jistými standardními a vzájemně srovnatelnými metodami, které by měly zajistit spolehlivost a srovnatelnost výsledků, a tudíž i kompatibilitu dovedností nositelů osvědčení o jazykové způsobilosti.

Lingvisté i běžní uživatelé jazyka pracující v rezortu ministerstva obrany jsou seznámeni minimálně se dvěma systémy hodnocení komunikativní kompetence. Jedním z novějších přístupů je systém hodnocení navržený a rozpracovaný Radou Evropy ve Štrasburku pod názvem Common European Framework of Reference for Languages (Společný evropský referenční rámec pro jazyky), druhým je hodnocení podle normy 6001 běžně označované zkratkovým slovem STANAG, které se v české i slovenské armádě používá již více než deset let.

Pokusme se krátce shrnout, co mají oba systémy společného a v čem se odlišují. Oba systémy člení komunikativní kompetenci do několika stupňů.

Společný evropský referenční rámec pro jazyky je určen všem lidem, kteří se podílejí na zvyšování jazykové vzdělanosti ve společnosti, tedy žákům, studentům, učitelům a examinátorům, tvůrcům výukových programů i autorům učebnic a institucím, které od zaměstnanců vyžadují jazykovou kvalifikaci. V rámci dlouhodobého projektu Rady Evropy se na jeho sesta-

vení podílela řada odborníků z 41 zemí, kteří vypracovali podrobné stupnice úrovní ovládnání jazyka, které se vztahují k různým typům cílových dovedností.

Lingvista i běžný uživatel jazyka v publikaci najde obecně a holisticky pojatá slovní vyjádření stupně ovládnutí jazyka na každé úrovni a také v každé z uvedených dovedností (viz **obr.**).

A Basic User uživatel základů jazyka	A 1 Breakthrough průlom
	A 2 Waystage na cestě
B Independent User samostatný uživatel	B 1 Threshold práh
	B 2 Vantage rozhled
C Proficient User zkušený uživatel	C 1 Effective Operational účinná operační způsobilost
	C 2 Mastery zvládnutí

Obr.

Všechny kategorie jsou v pojetí Rady Evropy chápány široce, definice označují typické znaky komunikace a jsou cenné také proto, že jsou vyjádřeny pozitivním způsobem. Popisují totiž to, **co student s jazykem dokáže a zvládá** spíše než to, co (ještě) neumí.

Pro běžného uživatele i učitele cizího jazyka je velmi přínosná jeho Příloha C prezentující projekt pod názvem DIALANG („jazykový diagnostik“), který poskytuje soubor prostředků určený dospělým studentům, kteří si přejí získat diagnostické informace o stupni ovládnutí studovaného jazyka, mají zájem zjistit svoje přednosti i nedostatky a zároveň získat radu, jak se v jazyce zlepšit. Součástí souboru jsou mimo jiné sebehodnotící výroky, testy daného jazyka a zpětnovazební informace. Soubor je zatím vypracován pro čtrnáct evropských jazyků a je uživatelům přístupný také na internetu např. pro jazyk anglický na adrese www.dialang.org/english nebo www.culture.coe.int/lang/. Soubor DIALANG provede diagnózu a může pozitivně motivovat jedince k další samostatné práci, nevydává však žádný oficiální certifikát.

V květnu 2003 se za předsednictví profesora Charlese Aldersona konala celoevropská konference EALTA (European Association of Language Testing and Assessment), která sdružuje zkoušející cizích jazyků z celé Evropy i několika mimoevropských států. Z jednání konference vyplynulo, že Evropa směřuje k vytvoření rozsáhlejšího a unifikovanějšího rámce přičemž testování podle normy STANAG může být integrální součástí tohoto širšího rámce pro hodnocení jazykové způsobilosti. Testování podle normy STANAG 6001 totiž bylo vzato v úvahu jako jeden ze zdrojů při tvorbě základních materiálů tohoto širšího evropského systému.

Testování podle normy STANAG 6001 má v AČR několikaletou tradici. Testovací systém odpovídající normě 6001 byl v armádě zaveden v souvislosti s předpokládaným vstupem České republiky do NATO. V praxi tak vznikla potřeba užívání oficiálního jazyka/oficiálních jazyků komunikace v Alianci.

Druhým logickým krokem byla nezbytnost vytvoření nástroje k měření stupně jazykové způsobilosti pracovníků plnit funkce, na které jsou zařazováni a úkoly, pro které jsou určeni. Za oficiální pracovní jazyky byly označeny jazyk anglický a francouzský.

V rámci NATO vznikl orgán, který se od roku 1966 zabývá zejména otázkami jazykové přípravy a připravenosti po stránce metodické **Bureau for International Language Coordination** (BILC). Tento orgán použil hodnotící škály americké instituce US Interagency Language Roundtable (ILR) a formuloval kategorie jazykové způsobilosti, které byly přijaty jako norma STANAG 6001 (Standardization Agreement). Na pravidelných zasedáních BILCu se metodický materiál dále rozpracovával a jeho druhá verze byla přijata v červnu 2002 v podobě dokumentu STANAG 6001 Edition 2 – Language Proficiency Levels (stupně jazykové způsobilosti). Ratifikovaný dokument byl akceptován Ministerstvem obrany ČR, a tato poslední verze norem neboli standardů by měla být k dispozici v anglickém i francouzském originále všem střediskům jazykové přípravy působícím v rezortu Ministerstva obrany České republiky. (Pozn. autorky: pracovníci oddělení metodiky a testování ÚJP VA pořídili v minulosti také neoficiální český překlad zmiňovaných standardů.)

0	no practical proficiency	bez praktické způsobilosti
1	elementary, survival	základní úroveň
2	fair, limited working	nižší, středně pokročilá úroveň
3	good, minimum professional (abstract)	vyšší, středně pokročilá úroveň s profesním minimem
4	very good, full professional (tailored)	pokročilá profesní úroveň
5	excellent, native/bilingual (educated native speaker)	úroveň rodilého mluvčího, bilingvní

Pozn. autorky: Na tomto místě je třeba uvést, že původní škály Interagency Language Roundtable (ILR) definovaly taktéž standardy pro úrovně 0+, 1+, 2+ a 3+ a v některých státech se tyto mezistupně používají i v současnosti.

Všechny systémy, tj. Evropský referenční rámec, ILR i norma STANAG 6001, člení komunikativní kompetenci do dvou **receptivních dovedností poslech a čtení** a dvou **produktivních dovedností mluvení a psaní**, přičemž standardizovaný jazykový profil (SLP) je ve státech Aliance vždy vyjadřován čtyřmístným kódem v pořadí poslech, mluvení, čtení, psaní.

Všechny výše zmíněné systémy užívají k popsání způsobilosti v dovednostech tzv. **deskriptory**, v nichž je obecně popsáno, do jaké míry uživatel cizí jazyk prakticky ovládá, co dokáže v jazyce vnímat a co dovede aktivně vyjádřit. Všechny systémy se zaměřují na užití jazyka v reálném světě, tj. na praktickou stránku věci, na úkoly, s nimiž by se student či pracovník mohl setkat ve svém životě, všechny se snaží o co nejvyšší míru autentičnosti a praktičnosti výuky i relevantnosti zkoušky.

V porovnání s jinými rezorty je jazyková příprava v armádě ve zdánlivé výhodě, protože požadavky na profil absolventa kurzu a nositele osvědčení o zkoušce jsou dány deskriptory jednotlivých stupňů podle normy STANAG 6001. Ovšem standardy BILCu jsou formulovány velmi obecně a národní týmy všech států bývalé střední a východní Evropy, které směřovaly nebo teprve směřují do Aliance, si musely tvořit vlastní programy a učební plány pro výuku, zvolit vhodné učebnice

a v neposlední řadě vytvořit vlastní systém hodnocení, tj. systém testování, který z těchto zastřešujících a zhuštěných deskriptorů vychází. Národním testovacím týmům však nikdy nebyla dána možnost prostudovat testy zemí, které dokumenty vypracovávají, ani možnost systematického porovnávání testových materiálů vytvořených kolegy z různých států Aliance.

Úkolem národních týmů tedy bylo normu 6001 dále **interpretovat** a rozpracovat do konkrétnější podoby vyjádřené obvykle v testových **specifikacích**. Jednotná interpretace a užití standardů jazykové normy STANAG 6001 není centrálně direktivně řízena, je však monitorována a diskutována na mezinárodních setkáních zástupců testovacích týmů a na četných pracovních seminářích.

Zpracování testů do konkrétní podoby tedy zůstalo a zůstává v plné kompetenci testovacích týmů v jednotlivých zemích. Každý národní tým vytvářel vlastní podobu formátu testu, tj. provedl např. výběr typů textu pro poslech i čtení, volbu typu položek, užití testovacích technik a volbu druhu úkolů, sestavení kritérií pro hodnocení produktivních i receptivních dovedností atd.

Tvůrci testu typu STANAG 6001 byli a jsou ovšem omezeni několika faktory. Jedním z nich je skutečnost, že nemají podrobnou analýzu jazykových potřeb kandidátů, neznají konkrétnější situace, ve kterých se mluvčí ocitnou při své pracovní činnosti.

V tomto směru jsou jednodušší podmínky práce těch kolegů, kteří učí nebo testují jazyk pro specifické účely, tj. například *English for Academic Purposes*, kde je sféra jazyka poměrně jasně vymezena budoucím či předpokládaným zaměřením studia posluchačů. Dalším omezujícím aspektem je fakt, že cílová populace, pro kterou jsou testy vytvářeny, není homogenní. Tvoří ji důstojníci, poddůstojníci, kadeti, studenti vojenských středních škol, civilisté pracující v rezortu MO i pracovníci z jiných institucí státní správy v České republice, které výsledek testu akceptují jako ekvivalent některé z jazykových zkoušek.

Celé věci by nepochybně prospěla hlubší analýza jazykových potřeb dané cílové populace i zpětná vazba od absolventů jazykových kurzů i těch, kteří úspěšně prošli u zkoušek. V neposlední řadě je také třeba konstatovat, že **deskriptory byly sepsány rodilými mluvčími pro rodilé mluvčí, kteří jazyk vnímají trochu jinak než nerodilí mluvčí**, kteří v cizím jazyce tvoří testové materiály pro své spoluobčany. Při sestavování a tvorbě materiálů je tedy vždy nezbytná konzultace nebo ještě lépe stálá přítomnost vzdělaného, vyškoleného a zkušeného rodilého mluvčího (ve výše uvedené tabulce kompetencí stupeň 5), který materiály kriticky posuzuje. Naprostou samozřejmostí a nezbytností je pretestace každého materiálu a následná analýza výsledků testu.

Z čeho vycházejí ti, kteří test tvoří?

Základním a neměnným normativem zůstává vždy **poslední verze deskriptorů BILCu**, která platí pro všechny členské země Aliance. Při interpretaci deskriptorů pro každou z úrovní a každou dovednost v každém jazyce se promítají tři navzájem propojené roviny komunikace:

1. OBSAH (content) – **téma**; o čem píšu, čtu, hovořím; o čem mluví lidé, které poslouchám?
2. ÚKOL (task) – lingvistická/é **funkce a chování**; co s jazykem dovedu dělat? K čemu umím využít jazykové prostředky?
3. PŘESNOST (accuracy) – **správnost**; jak přesně chápu a rozumím? Jak správně a adekvátně situaci a tématu se vyjadřuji?

Ad 1) Obecně lze říci, že okruhy pro SLP 1 zahrnují frekventovanou slovní zásobu každodenních situací občanského a pracovního života. Okruhy pro SLP 2 zahrnují obecnou slovní zásobu a týkají se rutinních pracovních a společenských záležitostí, předvídatelných a konkrétních věcí, zpráv a aktuálních událostí v konkrétní rovině. Okruhy pro SLP 3 zahrnují kromě konkrétních také abstraktní témata, argumentaci, úvahu na téma ekonomické, společensko-kulturní i profesní a předpokládají užívání frekventované i méně obvyklé slovní zásoby v percepci i produkci.^{*)}

V souvislosti s tématem se kandidáti často ptají, zda a do jaké míry se v testech objevuje specifická slovní zásoba, tj. vojenská terminologie. Standardy se v tomto směru nevyjadřují explicitně a jednoznačně a testy jsou vždy komponovány pro obecnou populaci. Převládá tedy obecná slovní zásoba; vojenská terminologie (pokud se vůbec vyskytne), musí být obecně srozumitelná a přijatelná pro každého pracovníka v rezortu MO. Každý vyšší stupeň ovšem předpokládá zvládnutí nižších stupňů, tedy slovní zásoba se rozšiřuje od okruhu osobních potřeb do rovin širších společenských souvislostí.

Ad 2) Lingvistické funkce pro SLP 1 mohou být např. pozdrav, představení se, omluva, podání informací, popis, vyjádření spokojenosti a nespokojenosti a jiné. Funkce pro SLP 2 zahrnují např. vyprávění, dotaz a vysvětlení, vystižení hlavní myšlenky, spontánní reakci v situaci s komplikací a jiné. Funkce pro SLP 3 zahrnují kromě konkrétních rovin také pochopení explicitních i implicitních informací, pochopení a vyjádření domněnky, argumentu nebo vyvození závěru a jiné. Každá vyšší úroveň opět předpokládá zvládnutí funkcí nižších.^{*)}

Ad 3) Přesnost se projevuje zčásti v receptivních dovednostech, ale hlavně v dovednostech produktivních a týká se výběru slovní zásoby, fonetické stránky, gramatiky, syntaxe a celkové adekvátnosti ústního i písemného vyjadřování tedy ve formální správnosti projevu.^{*)}

^{*)} Pozn. autorky: detailnější informace viz Deskriptory STANAG 6001 a Metodické pokyny pro jednotlivé stupně standardizovaného jazykového profilu, Ústav jazykové přípravy AČR, připravené oddělením metodiky, didaktiky a testování.

Závěr

Všem třem výše zmíněným aspektům komunikace v cizím jazyce tj. obsahu nebo tématu, lingvistickým funkcím a přesnosti a správnosti je třeba věnovat stálou pozornost při přípravě, aby studium každého cizího jazyka bylo co nejefektivnější a mělo co nejtrvalejší hodnotu. Aktivní znalost cizích jazyků je neoddelitelnou složkou profilu osobnosti každého člověka bez ohledu na obor, v němž pracuje. Mimořádně důležitá je jazyková gramotnost pro současného i budoucího vojenského profesionála či civilistu pracujícího pro armádu jednoho z členských států Aliance.

Použitá literatura:

STANAG 6001: Language Proficiency Levels. Edition 2, unclassified. Brussels: NATO/PfP, June 2002.

STANAG 6001: Standard Language Profile Descriptors in Amplification of NATO STANAG 6001, July 1996.

Common European Framework of Reference for Languages: Learning, Teaching, Assessment. Strassbourg: Council of Europe, Modern Languages Division, 2001.

Společný evropský referenční rámec pro jazyky: Jak se učíme jazykům, jak je vyučujeme a jak v jazycích hodnotíme. Vydała UP v Olomouci 2002.

Sborník studií a zpráv vyučujících ÚJP VA, Bulletin 2002.